

Bauer, Jaroslav

K vývoji polských obsahových vět

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1961, vol. 10, iss. A9, pp. [71]-80

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100591>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MILAN JELÍNEK

SLOVOTVORNÝ TYP *HONĚNÁ*

I

1. Se substantivy verbálními jsou příbuzná zpodstatnělá přičestí na *-ná* (*-ená, -ěná, -aná, -ovaná*) a na *-tá* (*-atá*). Od původu jde o ženské složené tvary přičestí trpného,¹ které si zachovávají adjektivní flexi. Dnes se tato jména chápou za substantiva a jejich původní adjektivní formant má platnost formantu substantivního.²

Význam substantivizovaných adjektiv typu *honěná* kryje se v podstatě s významem příslušných substantiv verbálních, např. *zmylená* = *zmylení*. Rozsah jejich užívání je však proti podstatným jménům slovesným mnohem užší.³ Většina těchto jmen se uplatňuje jen v jistých spojeních, a to obvykle v některých předložkových pádech (nejčastěji v akuzativu řízeném předložkou *na*, řidčeji v lokálu řízeném touž předložkou a v instrumentálu s předložkou *s*).⁴ Tak např. subst. *srozuměná* se vyskytuje jen v akuz. s předložkou *na* ve spojeních jako *dát někomu na srozuměnou, kývat na srozuměnou* aj. Podobně subst. *zavolaná* nacházíme jen ve spojení *někdo přišel nebo něco přišlo jako na zvanou*. Subst. *zkušná* se uplatňuje obvykle v předložkových pádech *na zkušnou, na zkušné, ze zkušné a za zkušnou: poslat někoho někam na zkušnou, být někde na zkušné, přijít ze zkušné, něco stojí za zkušnou*. Užívání substantiva *nepořízená* je omezeno zpravidla jen na spojení *vrátit se, přijít s nepořízenou*. Atd.⁵

2. U některých substantiv tohoto typu se význam zužuje na označení hry, tance, způsobu lovu apod. Dochází tu k jisté konkretizaci proti abstraktnímu substantivnímu pojetí děje, ale i po konkretizaci zůstává substantivum ve významovém okruhu dějovém.

a) Patří sem názvy dětských her: *honěná, schovávaná* || řidč. *'schovaná* a různá nespisovná synonyma pro tuto hru, jako *jukaná, čmuchaná, žmukaná, žukaná, dále pykaná* „druh hry na honěnou“, *sekaná* „sekání do vajíčka kovovým penízkem“, *šukaná* „postrkování kuliček nebo fazolí“, *tukaná* „tukaní s barevnými vajíčky (o velikonočních)“ aj. Všechny těchto názvů se nejčastěji užívá v předložkovém akuzativu závislém na slovese *hrát*, např. *hrát na honěnou, na schovávanou*, ale běžný je i nominativ a podle potřeby se objevují také jiné pády.

b) Zpodstatněnými přičestími na *-ná* se často označují i sportovní a vůbec tělovýchovné hry. Názvů se užívá neomezeně ve všech pádech prostých i předložkových. Uvedeme několik známějších dokladů: *házená, kopaná, hledaná v kruhu* „hledání míče v kruhu cvičenců“, *sázená* „sázení míče na označené místo“, *chytaná* „chytání míče za ztížených podmínek“, *odbíjená* (dříve též *podbíjená*) „volejbal“, *vybíjená* „vybíjení hráče míčem“, *odrážená* „odrážení míče“, *prorážená* „prorážení kruhem nebo řadou cvičenců“, *zaháněná* „zahánění protivníka co nejdělnějším hodem míče“,

proplétaná „proplétání mezi rozestavenými předměty nebo cvičenci“, *přebíhaná* „přebíhání cvičenců“, *zajímaná* „zajímání hráčů tlesknutím nebo chycením“, *podávaná* „podávání míče“, *vyvolávaná* „vyvolávání hráčů podle čísel nebo hesel“, *přetahovaná* „vtahování protivníka do kruhu“ atd.

Tvoření názvů sportovních a tělovýchovných her na *-ná* patří k produktivním slovotvorným procesům. Počet těchto substantiv v dnešní době neustále vzrůstá. V některých případech však pokus o vytvoření substantiva na *-ná* místo běžného substantiva verbálního ztroskotal. Neujalo se např. subst. *utkaná* místo *utkáni*.

c) Některá zpodstatnělá přičestí na *-ná* mají význam tanců a lidových zvyků. Můžeme uvést jako příklad název moravského lidového tance *vrtěná* nebo názvy tanců *točená*, *houpaná*, *zatačená*, *nabíraná*, *zastavovaná* aj. K nim se řadí i dříve užívané slovo *volená*, které se dnes nahrazuje substantivem *volenka*. Z pojmenování lidových zvyků a slavností poznamenejme např. *zavíjená* „čepení nevěsty“ a *dođraná* „slavnost při dođrání peří“.

d) Dějový význam je zúžen také v několika případech, kdy substantiva na *-ná* označují různé druhy lovu. Užívá se jich většinou jen v předložkových pádech, např. *jit na čekanou*, *na číhanou*; *být na čekané*, *na číhané*; *vrátit se z čekané*, *z číhané*; *chytat ryby na předenou* „na mrkev nebo na umělou rybku“, *na plavanou* „na návnadu plavající po vodě“, *na třepanou* „na návnadu trhavě posunovanou po hladině“, *na sekanou* „na kotvici vytrhávanou z vody“, *na tukanou* „na návnadu trhavě pohybovanou ve vodě“. Jen subst. *obstavená* „obstavení léče střelci“ objevuje se častěji také v nominativu.

e) K zúžení a zároveň ke konkretizaci významu substantiv na *-ná* došlo i v jiných významových okruzích, ale tento proces zasáhl jen slova jednotlivá, nikoli celé skupiny. Tak je tomu např. u slova *dovolená* nebo u vojenského termínu *selhaná* „selhání zbraně“.

3. Ve všech jiných případech jsou zpodstatnělá přičestí na *-ná* (*-tá*) souznačná s příslušnými substantivy verbálními, takže za jistých kontextových podmínek lze nahradit jeden typ druhým.⁶ Srov. následující dvojice vět:

Přece dosti vína měl jsi na vybranou (Vrch.). // [Hostinský] *měl nápojů vždy dobrých hojně na vybrání* (Krás.).⁷

Sápala se po ruce Agátině, aby ji na udobřenou políbila (Herrm.). // ... *podala jí na udobření ruku* (J. Pichl).

Pro posilněnou dal si nalít žejdlík piva (Rais). // *Pro posilnění pil* [nemocný] *každého dne něco vína* (Herold).

Dosti často se střídá předložkový akuzativ *na co* u substantiv na *-ná* s předložkovým dativem *k čemu* u substantiv verbálních na *-ní*. Předložkový pád *k čemu* se u substantiv na *-ná* téměř vůbec neuplatňuje. Příklad:

[Myslivec] *zastavil se na posilněnou v hospodě* (Jir.). // *Chlapci koupila k posilnění anýzovou žemličku* (Preis).

Zpodstatnělých přičestí se užívá zvláště tehdy, není-li podstatné jméno rozvito přívlastkem.⁸ Tak např. proti vyjádření *řekl by na vysvětlenou jen pár slov* (K. Čap.) lze uvést podobné vyjádření, ale s rozvitém substantivem verbálním: *pravila na vysvětlení svého ponětí úlohy* (Krás.). Nebo u J. Durdíka čteme větu *ještě jedna věc jest na uváženou* a u K. Světlé *než se mohl vzpamatovat, lhtu si vyžádat k lepšímu vážení, vězela již ruka jeho v rukou pěstounčinyh*. A ještě jedna dvojice se substantivy tvořenými od dvou různých vidových podob téhož slovesa: *Nemám nic na rozdanou, ani peníze ani místa* (Šal.). // *Doufám, že mi něco odkoupíš*

na rozdávání drobných dáreků (Podl.). Ovšem i spojení substantiva verbálního na -ná s přívlastkem není vyloučeno.⁹ Můžeme to ukázat na dvojici vět Jiráskových: *Začal na poškádlenou sladomnických zpívat. // Byly to dětské žvátory hlavně na poškádlení toho kamaráda.* A připojíme ještě doklad ze Z. Wintra: *Té prstenové nádhery zlatníci užívali leckdy na šízenou lidí.*

II

4. Pokud jde o slovotvornou strukturu zpodstatnělých přičestí na -ná (-tá), platí pro ně v podstatě totéž, co pro substantiva verbální na -ní (-tí). Tato substantiva ztratila slovotvornou souvislost s participii pasívními, třebaže jsou od původu jejich určitým tvarem ženským. Dnes se chápou za odvozeniny ze slovesných základů¹⁰ formantem -ená (např. *před-ená* k *přís-t* — *před-e*, *vrt-ěná* k *vrt-ě-t* — *vrt-í*, *sáz-ená* k *sáz-e-t* — *sáz-í*, *hon-ěná* k *hon-i-t* — *hon-í*), -aná (např. *kop-aná* ke *kop-a-t* — *kop-e* // *kop-á*, *chyt-aná* k *chyt-a-t* — *chyt-á*, *líz-aná* k *líz-a-t* — *líz-e* // *líz-á*) a -ovaná (např. *po-děk-ovaná* k *po-děk-ova-t* — *po-děk-uje*). Stejně je tomu u ojediněle doloženého formantu -atá, v němž -a- patří ke kořeni: jde tu o příležitostně tvořené slovo *začatá* (*čeledi své kvas chtěje ustrojiti na začatou* Tyl) a o ojediněle užitě obrozenské slovo *přijatá* (*peněžné pomůcky přijímají se a listem na přijatou potvrzují každodenně* ČOM; subst. *přijatá* je známo i z některých nářečí v konkretizovaném významu „poplatek nebo pitka při přijetí do obce“).¹¹

Zpodstatnělá přičestí na -ná se tvoří jen zřídka od sloves nepředponových. Častá jsou zejména od slovesných složenin s předponami *do-*, *po-* a *u-*,¹² tj. s těmi předponami, které vyjadřují dovršení slovesného děje a vytvářejí tak předpoklad pro syntaktické uplatnění substantiv tohoto typu jako příslovečného určení účelu nebo účinku. Základová slovesa těchto substantiv patří z největší části k typům *prosí* a *dělá*, ale nejsou výjimkou ani slovesa jiných typů. Podobně jako substantiva verbální podržují si i substantiva na -ná vidový význam základového slovesa. Ta, která jsou utvořena od sloves nepředponových, jsou vesměs ve shodě se svými základovými slovesy nedokonavá, kdežto od sloves předponových jsou převážně dokonavá. Jen řídce jsou doloženy vidové dvojice: *dávám vám na rozmyšlenou* (Štěp.) // *čas na rozmyšlenou jí dal* (R. Svob.); *nemám nic na rozdanou* (Šal.) // *copak, že máte tolik na rozdávanou?* (Kronb.).

III

5. Na rozdíl od substantiv verbálních netvoří se substantiva na -ná od každého slovesa, ale jen od některých. Nejsou běžná ve všech pádech, nýbrž nejčastěji se jich užívá v akuzativu řízeném předložkou *na*, a to v syntaktické platnosti příslovečného určení účelu nebo účinku. Řidčeji se objevují v jiných pádech předložkových a jen poměrně zřídka je nacházíme v pádech prostých. Tlak deklinačního systému, který si vyžaduje přítomnosti všech tvarů substantiva, vede však často k tomu, že se k akuzativní formě přitvořují příležitostně formy ostatní, především forma nominativu. Lze proto zejména ve slovesných uměleckých dílech najít vedle běžného uplatnění těchto substantiv v předložkovém akuzativu nebo jiném předložkovém pádě i příležitostné uplatnění v nominativu nebo v prostém pádě nepřímém.

Kromě již uvedených názvů *her*, *tanců*, *lidových slavností* a *způsobů lovu* užívá se běžně v nominativu těchto substantiv (uvádím je ve větné souvislosti): *to je pěkná nadělaná; je s ním těžká pořízená; zmýlená neplatí; byla to pěkná podívaná; shledaná,*

setkaná byla pro oba radostná. Vedle nich se mohou příležitostně objevit v nominativu a v prostých pádech nepřímých i jiná substantiva. Z umělecké literatury lze uvést např. *je tu promlčená tolika let* (Třeb.), *malá prodlená má [mu] dala pođnět* (Kosm.), *to je pochutnaná* (Hol.), *s kuželem nebyla jiná pojednaná* (Hol.), *prohraná mně není valnou hořkostí* (Staš.), *každá vyhraná stála ho hromadu peněz* (Staš.) aj. Doklady by bylo možno podstatně rozhojnit, ale i rozšířením jejich výčtu by se nedosáhlo ničeho jiného než přehledu výrazových prostředků individuální povahy, svědčících jen o systémové tendenci k doplnění paradigmatické řady.

V jednom případě se přitvořuje nominativ k celému obvyklému předložkovému výrazu. Jde o řídce užívané slovo *zavyučená*, vzniklé z předložkového pádu *za vyučenou*. Je doloženo např. u J. Vrby: *Ani myslivec nevěřil, že by soud dal takovou zavyučenou pytláku*.

6. Několik substantiv na *-ná* je ustáleno v akuzativu a plní funkci předmětu k slovesům *dát*, *dostat*, *mít* apod. Tak je tomu např. u subst. *ponaučená* (*dát někomu*, *dostat ponaučenou*), *zavdaná* (*dát někomu zavdanou* „připítek“), fam. *polízaná* (*mít s něčím pěknou polízanou*) aj. V beletrii najdeme případy příležitostného užití, jako *dát někomu naučenou* (Jir.) nebo *poučenou* (Šmil.), *vyhledávat si polepšenou* (Šmil.) aj.

7. Obvyčejně se substantiva na *-ná* uplatňují jen v akuzativu s předložkou *na*. V následujícím výčtu uvedeme zvlášt odvozeniny od sloves nepředponových a předponových a budeme přitom postupovat podle jednotlivých slovesných typů. Poněvadž užívání zpodstatněných přičestí na *-ná* je omezeno na jistá slovní spojení, připojíme ke každému citovanému substantivu jeho nejobvyklejší frazeologii. U substantiv obecně rozšířených upustíme od citování autorů, u kterých je slovo doloženo. Autora ovšem poznameneáme u slov vytvořených příležitostně.

a) Od nepředponových sloves typu *trpí* je běžnější jen subst. *viděná*: *hrát na první viděnou* „prima vista“, obch. *splatnost na viděnou* „a vista, při předložení dokladu“. Nářeční je slovo *čuměná* (místo *čuměná*), doložené u Čapka-Choda: *K muzice chodí jenom na čuměnou k oknu*.

Odvozeniny od nepředponových sloves typu *proší* jsou zastoupeny nepřilíš frekventovaným substantivem *cvičěná* (*dát někoho na cvičěnou* Svět., Jir.) a několika substantivy povahy příležitostné, jako *dělená* (*ponechávat někomu na dělenou jmění* Krás.), *loučěná* (*ruku na loučěnou* Slád.), *učěná* (*dát někoho na učěnou* Klost.), *volěná* (*dát někomu něco na volěnou* Pflug.).

Od nepředponových sloves typu *dělá*, popř. *maže* nelze uvést ani jedno substantivum na *-ná*, které by bylo součástí běžné spisovné zásoby. Případy doložené v beletrii mají povahu slov příležitostně tvořených, např. *hádaná* (*dát něco na hádanou* Šlej.), *hlídaná* (*mít někoho na hlídanou* Heyd.) *lízaná* ([o vysoké zvěři] *chodit někam na lízanou* Kosm.), *vítaná* ([o ptáku] *zpívat na vítanou* Heyd.).

b) Na rozdíl od substantiv verbálních, která se mohou běžně tvořit i od sloves složených se zápornkou *ne-* (např. *nenesení*, *nepečení*, *netištní*, *nebrání*, *nedělání*, *nekrytí*, *nezačeti*), jsou zpodstatnělá přičestí na *-ná* od sloves záporných neobvyklá. Pokud se s nimi setkáváme, jsou spíše výtvorem individuálním než součástí běžné slovní zásoby. Např. subst. *nevrácěná* ve spojení *pryč, do světa, na nevrácěnou* je doloženo jen u Róna. Podobně má povahu slova tvořeného jen příležitostně subst. *neuvíděná* v Macharově vyjádření *opustit něco na neuvíděnou*. Častěji se objevuje jen subst. *neshledaná* ve rčení *na neshledanou*, napodobujícím běžný pozdrav *na shledanou*, nebo ve spojení *rozloučit se na neshledanou*.

c) Několik zpodstatněných přičestí na *-ná* je tvořeno od sloves složených s předponou *do-*. Jen v jednom případě patří základové sloveso k typu *sází*: *dorozuměná* (učinit, dodat, říci něco na dorozuměnou).

Poččetněji jsou zastoupeny odvozeniny od sloves typu *prosí*: *dohozená* (něco je, leží, stojí na dohozenou před někým), *doplněná* (říci, dodat, připojit něco na doplněnou), *doražená* (dát ránu, říci něco, vypít něco na doraženou), *dotvrzená* (učinit, říci něco na dotvrzenou), *dovršená* (učinit něco, něco se stalo na dovršenou).

Neužaly se výrazy souznačné s výrazem na *dotvrzenou*, jako na *doličenou* (Jir.), na *doloženou* (J. Pekař), na *dosvědčenou* (Něm.), na *dovozenou* (Polív.). Příležitostně mají i subst. *domluvená* (schůze na domluvenou Tom.) a *dovtípená* (dát někomu něco na dovtípenou Havl.).

Od sloves na *-at* je běžné jen subst. *dokázaná* ve spojení *uvést něco, dovolávat se něčeho na dokázanou*. Řidčeji se užívá subst. *dojednaná* ve spojení *přijít někam na dojednanou*.

d) Slovesa s předponou *o-* se stávají základem substantiv na *-ná* poměrně zřídka. Téměř všechna patří k typu *prosí*. Běžnější jsou jenom subst. *osvěžená* (jet někam na osvěženou), *odůvodněná* (říci, poznamenat, prohlásit něco na odůvodněnou) a *omluvená* (říci, uvést něco na omluvenou). Ostatní substantiva mají povahu slov individuálních: *očistěná* (políbit něco jako na očistěnou Šlej.), *ohlášená* ([o volu] zabučet jakoby na ohlášenou Klost.), *oslepená*, *oslněná* (přinést tisícovku na oslněnou, na oslepenou Čap. Ch.).

V běžném užívání není ani subst. *ohmataná*, utvořené od slovesa typu *dělá*. Je doloženo u Jahody ve spojení *vystavovat něco jako na ohmatanou*.

e) Předpona *ob-* je zastoupena jen v subst. *objasněná*, běžně užívaném např. ve spojení *říci, prohlásit, uvést něco na objasněnou*.

f) Od sloves s předponou *od-* se tvoří několik substantiv, která se dostala do běžného užívání. Základová slovesa patří veskrze k typu *prosí*: *odprošená* (podat někomu ruku na odprošenou), *odstrašená* (ukázat něco na odstrašenou), *odškodněná* (dát, poskytnout někomu něco na odškodněnou), *odvděčená* (dát, darovat, poslat někomu něco na odvděčenou). Subst. *odporučená*, doložené např. u Jiráska ve spojení *list na odporučěnou*, pocituje se jako archaismus.

g) Dosti početná je skupina substantiv na *-ná* odvozených od sloves s předponou *po-*. Od typu *sází* je utvořeno jen subst. *pobízená* (říci někomu něco na pobízenou). Zato od typu *prosí* lze doložit celou skupinu slov více nebo méně rozšířených: *pohoršená* (dělat, provádět něco na pohoršenou), *pomyšlená* (něco je na pomyšlenou), *posílená*, *posilněná* (dát, přinést, nabídnout někomu něco, vypít něco na posílenou, na posilněnou), *poškádlená* (činit, říci někomu něco na poškadlenou), *potvrzená* (říci, uvést něco, přikývnout na potvrzenou), *povážená* (něco je na pováženou), *povzbuzená* (říci, dát někomu něco na povzbuzěnou).

Jen řídce nebo ojediněle jsou doložena subst. *pochopená* (někomu schází něco na pochopenou Lit. listy), *pochválená* (kývnout hlavou na pochválenou Kos.), arch. *poručená* (list na poručěnou „k doporučení“ J. J. Kol.).

Od sloves typu *dělá* se hojněji užívá substantiv *počkaná* (spravit něco na počkanou), *potkaná* (nadávat, vysmívat se někomu na potkanou), *pokáraná* (říci, učinit někomu něco na pokáranou), *potrestaná* (něco se děje jako na potrestanou), *požádaná* (učinit, vykonat něco na požádanou), *popovídaná* (stavit se, zůstat někde na popovídanou).

Jiná substantiva odvozená od sloves tohoto typu s předponou *po-* vyskytují se jen řídce nebo příležitostně. Patří sem např. *polechtaná* (práce psané napohled jen na „polechtanou“ smíchových svalů čtenářů Lit. listy), *poptaná* (vyslat někoho na zvědy

na poptanou Lum.), *povídána* (zajet k němu na *povídanou* Rais), *poznána* (dát někomu na *vědomou*¹³ a *poznanou* Tyl).

Od jiných slovesných typů na -at lze uvést běžněji užívané substantivum *pozvaná* (*přijít jako na pozvanou*) a příležitostné slovo *pomazaná* (dát někomu *vepřové sádlo na pomazanou* Herrm.). Lidové zabarvení má výraz *zůstat na poštípanou* „nedat se“.

Slovesný typ *kupuje* je zastoupen jen běžně užívanou odvozeninou *poděkováná*, která se uplatňuje např. ve spojení *řici něco, uklonit se, usmát se na poděkovanou*.

h) S předponou *pod-* se setkáváme jen u řídce užívaného substantiva *podestlaná* (*nasekat zásoby slámy na podestlanou* Rais).

ch) Také slovesa s předponou *pro-* se stávají základem substantiv na -ná jenom zřídka. Patří sem řídce doložené substantivum *proskočená* (např. *poslat děti na proskočenou* Jah.), příležitostné *prometená* (*nemít peněz na prometenou* „na prohrání“ Šmil.) a archaické *promluvená* (*sjet se s někým na promluvenou o něčem* Tomek).

i) Mezi substantivy na -ná vzniklými ze sloves s předponou *pře-* lze uvést jen dvě, která se objevují častěji: *přemýšlená* od slovesného typu *sází* (*dát někomu čas na přemýšlenou*) a *překvapená* od typu *prosí* (*dárek na překvapenou*). Ostatní substantiva od sloves typu *prosí* nepronikla do běžného užívání: *přestrojená* (*hrát po celý rok na přestrojenou* Havl.), *přesvědčená* (*zahrát někomu něco na přesvědčenou* Staš.), *preučená* (*být někde na preučenou* Stroup.).

Od sloves na -at se vyskytuje častěji jen subst. *přeptaná* (*poslat někoho někam na přeptanou* „na zvědy“). Subst. *přespaná* má povahu slova tvořeného příležitostně (*dát někoho někam na přespanou* Jah.).

j) Také mezi substantivy tvořenými od sloves s předponou *při-* je málo slov obecně užívaných. Ze substantiv na -ená patří k běžné slovní zásobě jen *přilepšená* (*dát někomu, dostat něco na přilepšenou*); kdežto jiných se užívá řídceji: *prísvedčená* (*kývnout hlavou, uklonit se na prísvedčenou*), *připomněná* (*dodat, říci, učinit něco na připomněnou*), *přispěná* (*přiběhnout, přiskočit někomu na přispěnou*).

Slovesa typu *dělá* dala základ dvěma substantivům, z nichž jedno patří mezi výrazové prostředky zcela běžné, druhé mezi prostředky méně užívané: *přivítaná* (*podat někomu ruku, pozdravit někoho na přivítanou*), *přidaná* (*dát někomu něco na přidanou*).

K výrazu na *připomněnou* existuje zhruba stejně frekventované synonymum na *připamatovanou*, tvořené od slovesného typu *kupuje*.

k) Předpona *roz-* je zastoupena několika obecně rozšířenými substantivy tvořenými od slovesného typu *prosí* a v jednom případě *sází* (*rozmyšlená*): *rozdělená* (*dát někomu něco na rozdělenou*), *rozlíšená* (*pojmenovat, označit něco na rozlišenou*), *rozloučená* (*pozdravit někoho, podat někomu ruku na rozloučenou*), *rozmyšlená* / *rozmyšlená* (*dát někomu čas, lhůtu na rozmyšlenou* / *na rozmyšlenou*), *rozdážená* (*dát někomu něco na rozdáženou*).

K těmto substantivům se přidružují dvě další, tvořená od typu *dělá*: *rozdaná* / *rozdávaná* (*nemít na rozdanou* / *na rozdávanou*).

l) Poměrně řídce jsou odvozeniny od sloves s předponou *s-*. Běžně se užívá subst. *srozuměná* (od typu *sází*), např. ve spojení *dát někomu něco na srozuměnou*. Ze substantiv tvořených od sloves typu *prosí* překračují rámec slov příležitostných jen subst. *stvrzená* (*podpis na stvrzenou*) a *seznámená* (*večírek na seznámenou*). Do běžné slovní zásoby nepronikla slova *smířená* (*vytít s někým láhev vína na smířenou* Čech), *smluvená* (*na stále zdraví a šťastnou smluvenou!* Tůma), *svolená* (*blahosklonně kývnout na svolenou* Ner.).

Ze substantiv na *-aná* je obecně rozšířeno *shledaná* v pozdravu na *shledanou* i ve spojení *těšit se na (brzkou) shledanou*. Jiná mají povahu slov příležitostných, např. *sbíraná* ve spojení *vyjít na sbíranou ovoce* (Kronb.).

m) Nejpočetnější je skupina substantiv na *-ná* odvozených od sloves s předponou *u-*. Slovesa typu *proší* se stala základem běžně užívaných substantiv *udobřená*, *uchlácholená*, *uklidněná*, *ukonejšená*, *upokojená*, *usmířená*, *utěšená* (slovo na *u-ou*, řici někomu něco na *u-ou*, učinit něco na *u-ou* někoho), *ujištěná* (podat někomu ruku, prohlásit něco na *ujištěnou*), *ukončená* (tanec na *ukončenou*, pořádat něco na *ukončenou něčeho*), *upozorněná* (dávat znamení na *upozorněnou*), *utišena* (lék na *utišenu*), *uvázená* (dát něco na *uvázenou*, něco je na *uvázenou*).

Některá substantiva tohoto typu nedošla obecného rozšíření, jako např. *umlhvená* (*povandrovat někam na umlhvenou doby Kos.*), *utvrzená* (*vyjít na lepší utvrzenou daného slova stupečku Kosm.*). Lidové zabarvení má výraz na *uctěnou* (*snést jídlo na uctěnou Jir.*).

Od slovesa typu *trpí* je utvořeno subst. *uviděná*, kterého se užívá řidčeji v pozdravu na *uviděnou*. Východiskem tu byl pozdrav na *shledanou*.

Ze substantiv odvozených od sloves typu *dělá* užívá se běžně *udělaná* (něco se stává jako na *udělanou*), *ujednaná* (dělat něco jakoby na *ujednanou*), *uspávaná* (*píseň na uspávanou*), *uvítaná* (*pozdravit někoho, podat někomu ruku na uvítanou*).

Jiná substantiva na *-aná* zůstala omezena jen na jednotlivé autory, jako např. *uchovaná* (*sebrat něco na uchovanou Win.*), *užívaná* (*mít kus pole a louky na užívanou Šmil.*), *ukázaná* (*objímat někoho na ukázanou Jah.*), *uvázaná* (*tkanice na uvázanou kolem těla i v týle Rais*).

Za hranice individuálního užívání se nedostalo subst. *upamatovaná* (*naříznout někomu na upamatovanou vroubek na uchu Tomsa*), patřící k slovesnému typu *kupuje*.

n) Substantiva na *-ná* utvořená od sloves s předponou *vy-* jsou sice hojně zastoupena slovy příležitostnými, ale málo jich patří k běžné slovní zásobě. Z odvozenin od sloves typu *proší* můžeme uvést jen subst. *vysvětlěná* (*řici něco na vysvětlěnou*). Řidčeji, ale ne ojedinele se setkáváme ještě se substantivy *vyléčená* (*něco posloužilo někomu na vyléčenou*), *vyšetřená* (*poslat někoho někam na vyšetřenou*) a *vytrávená* (*pít čaj na vytrávenou*).

Okruh individuálního užívání nepřestoupila substantiva *vycvičená* (*být někde na vycvičenou Podl.*), *vyhozená* (*mít dvě tři slovky na vyhozenou Šmil.*), *vyplněná* (*položít planá slova na vyplněnou stopy Kos.*), *vystavená* (*zboží tak uspořádáno stálo, jako na vystavenou Něm.*), *vyživená* (*sedlákovi nechali šestatřicet korců na vyživenou Peč.*), *vyzkoušená* (*pohazovat si kameny jako na vyzkoušenou Šlej.*).

Substantiva na *-ená* tvořená od jiných typů slovesných než *proší* mají povahu slov příležitostných. Tak je tomu se subst. *vymožená* od typu *peče* (*užití úzkosti císařovy na vymoženou svobody náboženství evangelického Win.*) a se třemi substantivy od typu *sází*: *vybizená* (*na vybizenou, by se posadil, odpověděl zhurta Pitt.*), *vyprovázená* (*hrát pijákovi na vyprovázenou Flos.*), *vyzkoušená* (*rozdávat karty jen tak na vyzkoušenou Šlej.*). Neužala se ani substantiva odvozená od předponových složenin slovesa *vědět*: *vypovězená* (*císař na vypovězenou „dočasný“ Havl.*), *vyzvěděná* (*nešetřit ničeho na vyzvěděnou Třeb.*).

Ze substantiv na *-aná* se běžně užívá podstatného jména *vybraná* (*dát někomu, mít něco na vybranou*) a řidčeji *vychovaná* (*dát někoho někam na vychovanou*). Jen na nářeční prostředí zůstalo omezeno subst. *vyvdaná* (*dcera na vyvdanou*). Jiná substantiva tohoto typu nedošla obecného přijetí, např. *vyčkávaná* (*usadit se někde*

na vyčkávanou Hořejší), *vyvětraná* (chodit někde na *vyvětranou* Jah.), *vyzvidaná* (*vyjetí* někde na *vyzvidanou* Kram. nov.).

o) Předpona *uz-* se objevuje jen v řídce užívaném substantivu *uzpružená* (*vyplít něco na uzpruženou*).

p) Několika obecně rozšířeným substantivům na *-ná* dala základ slovesa typu *prosí* s předponou *z-*. Jsou to substantiva *zkušená* (*jet* někde na *zkušenou*, *cesta na zkušenu*), *zotavená* (*jet* někde na *zotavenou*), *zlepšená* (učinit něco na *zlepšenou*), *zdokonalená* (*poslat* někoho na *zdokonalenou*). Jiná substantiva s touto předponou se nestala součástí běžné slovní zásoby, např. *zchlazená* (*dát* někomu *mléka* na *zchlazenou* Kosm.), *zmírněná* (*není z Tíbru ani kapky* na *zmírněnou* Doucha), *zesílněná* (*být poslán* na *zesílněnou* posádky Jir.).

Ze dvou substantiv utvořených od typu *dělá* má jedno povahu slova nářečního, druhé slova příležitostného: *zmeškaná* (*nemít* na *zmeškanou* „mít dosti času“), *zodpovídaná* (*mít něco* na *zodpovídanou* Tobol.).

r) Početná nejsou ani substantiva na *-ná* odvozená od sloves s předponou *za-*. K běžným lexikálním prostředkům patří subst. *zapřená* od slovesného typu *tře* (*přijít* někde, *být* někde na *zapřenou*). Ze substantiv tvořených od typu *prosí* užívá se běžně subst. *zahozená* (*není to* na *zahozenou* „hodí se to k něčemu, je to výhodné“) a *zakončená* (*zazpívat* na *zakončenou*). První substantivum je však poněkud familiárně zabarveno. Ostatní substantiva tohoto typu mají povahu slov individuálně užitých, např. *zabráněná* (*vztahovat k někomu ruku jako* na *zabráněnou* Šlej.), *zamlčená* (*tu máte* na *zamlčenou* „abyste mlčel“ Čel.), *zastavená* (*vstoupit k někomu jako* na *zastavenou* „jako by se s ním chtěl zastavit“ Jir.).

Od slovesného typu *dělá* je utvořeno běžně užívané substantivum *zvolaná* (*přijít, přiběhnout jako* na *zvolanou*) a nář. *zadaná* (*mít věci* na *zadanou*, *jež by i krále oblažily* J. V. Jahn).

8. V jiných předložkových pádech se substantiva na *-ná* vyskytují mnohem řidčeji.

a) Poměrně zřídka se spojují s předložkou *pro*, a to většinou vedle běžnějšího vyjádření s předložkou *na*. Obojí vyjádření je synonymní. Lze to ukázat např. na těchto spojeních: *získat další údaje na* || *pro* *doplněnou*, *předložit něco na* || *pro* *dotvrzenou*, *nakreslit schéma na* || *pro* *objasněnou*, *nabídnout někomu něco na* || *pro* *posílněnou*, *dát někomu něco na* || *pro* *udobřěnou*, *řici někomu něco na* || *pro* *utěšenou* aj. Jenom s předložkou *pro* se poji řidčeji užívaná substantiva *porozuměná* (*připojit něco pro lepší porozuměnou*) a *pokusená* (*ta věc je jenom pro pokusenou*) a hovorově zabarvené substantivum *vyražená* ve spojení *učinit něco pro vyraženou* „pro zábavu“. Jiné výrazy s předložkou *pro* se vyskytují jen jako individuální výtvořky, např. *počištěná* (*dát někomu [lék] pro počištěnou* Slád.), *poslyšená* (*zahrát někomu pro poslyšenou* Hál.).

b) Jestliže substantivum na *-ná* vyjadřuje při slovese stavovém souhrnně děj i jeho místo, poji se s předložkou na řídící lokál. Z nepředponových substantiv nacházíme v předložkovém lokále s *na* jen *učená* (*být někde na učené*), říd. *cvičená* (*dlít někde na cvičené* Čap. Ch.) a nář. *čumená* (*stát někde na čumené* Jir.). Ze substantiv předponových se tu uplatňují jako běžné prostředky subst. *zkušená*, *zotavená*, *vychovaná* (*být někde na zkušené*, *na zotavené*, *na vychované*).

c) Někteří substantiva na *-ná* jsou obvyklá s akuzativní předložkou *za*. Přitom předložkový pád je v závislosti na kontextu výrazovým prostředkem buď vztahu příčinného (např. *děkovat za pohoštěnou*, tj. protože byl pohoštěn), nebo účelového

(např. *prosít za omluvenou*, tj. aby byl omluven), nebo konečně účinkového (např. *dostat za vyučenou*, tj. takže se vyučil).

Z nepředponových substantiv se v předložkovém pádě *za co* vyskytuje jen subst. *mlčená*, a to poměrně zřídka (*dát někomu pět stovek za mlčenou Šmil.*).

Ze substantiv odvozených od předponových sloves typu *prosí* jsou běžnější podst. jména *omluvená* (*prosít za omluvenou*), *odškodněná* (*dát někomu, žádat něco za odškodněnou*), *pohoštěná* (*děkovat za pohoštěnou*), *posloužená* (*být někomu vděčný za poslouženou*), *propuštěná* (*žádost za propuštěnou*), *vyřízená* (*děkovat za vyřízenou*), *vyučená* (*dostat za vyučenou*). Jiná substantiva v tomto předložkovém pádě jsou omezena jen na literární doklady, např. *přistoupená* (*zaplatit za přistoupenou několik mázů vína Něm.*), *ulovená* (*však co budem mít za ulovenou? Erb.*), *ustoupená* (*položít někomu výminky za ustoupenou Č. lid*), *vykoupená* (*žádat od někoho plat za vykoupěnou ze zajetí Lum.*), *vystoupená* (*dát někomu za vystoupenou „odbyt ho“ Čel.*).

Ze substantiv tvořených od jiných slovesných typů proniklo do běžnějšího užívání jen *svezená* od typu *nese* (*poděkovat za svezenou*). Řídce se uplatňuje subst. *vypomožená* od typu *peče* (*koupit někomu za vypomoženou na šaty Pitt.*) a ojedinele je doloženo subst. *nalezená* od typu *tiskne* (*dát něco za nalezenou Šmil.*).

Ze substantiv utvořených od typu *dělá* užívá se běžně v hovorových a nářečních projevech subst. *zeptaná* (*děkovat za zeptanou*). Poněkud knižní povahu má subst. *proměškaná* (*dostat zlatku za proměškanou Baar*).

d) V instrumentále s předložkou *s* obecně se rozšířilo subst. *nepořízená* ve spojeních jako *přijít, vrátit se s nepořízenou*. Jiné výrazy tohoto druhu nepatří k prostředkům obecně rozšířeným, např. *bylo mi s podivenou, že ...* (Kos.), *s potěšenou znamenati lze u věci té obrát k lepšímu* (Lit. listy). Předložkový instrumentál vyjadřuje ve všech těchto výrazech vztah účinkový.

9. Frazelogická vázanost substantiv na *-ná*, projevující se jejich ustálením v jistém pádě, obvykle předložkovém, je v rozporu s tendencí, aby každé substantivum disponovalo úplným inventářem pádových morfémů. Přitom je důležitá ta okolnost, že si substantiva na *-ná* i při své vázanosti na frazeologickou jednotku zachovávají svou významovou i formální samostatnost.¹⁴ To umožňuje chápat příslušný tvar jako část celého systému pádových tvarů, které mohou být při výrazové potřebě kdykoli realizovány. Proto se zejména v umělecké literatuře objevuje tento typ substantiv i mimo ustálená frazeologická spojení jako rozsahová novota,¹⁵ uplatněná ve shodě s deklinačním systémem.

IV

10. Slovo tvorný typ *honěná* je poměrně mladý. Podle svědectví Naší řeči (roč. 5, 1921, s. 235) pochází nejstarší doklad z r. 1504: *na zadrženu „na zachování“*. Několik substantiv tohoto typu je doloženo z konce 16. nebo z první poloviny 17. stol.¹⁶: *čekaná* (*abyšte měli na čekanou „na úvěr“ co prodávati v dopise Kateřiny z Žerotína z r. 1631*), *pomyšlená* (*s pomyšlenou „k uvážení“ toho máje, abych se tam kdy víc vraceti měl v Komenského Labyrintu 1623*), *přivítaná* (*na přivítanou nám to poslal v Harantově Putování do Sv. země 1608*), *vyhraná* (*na vyhranou v dar kořík zlatý dal tamtéž*), *zkušaná* (*chytal jsem se toho pro zkušanou v Komenského Labyrintu*), *předstihnutá* (*na předstihnutou „na vítězství“ v dar zelený věnec dán byl v Harantově Putování*). Kdybychom podrobněji prozkoumali české písemné památky do poloviny 17. stol., snad bychom mohli výčet substantiv s formantem *-ná* doložených před

touto časovou hranicí doplnit o několik dalších dokladů, ale sotva bychom zjistili podstatně větší frekvenci tohoto slovtvorného typu a sotva bychom také našli doklady starší než z počátku 16. stol. Toto tvrzení můžeme opřít o svědectví slovtvorného materiálu, který byl shromážděn na filosofické fakultě v Brně při průzkumu slovtvorné stránky staročeských památek,¹⁷ a také o naše vlastní pozorování, které ovšem ani zdaleka nemohlo zahrnout všechny památky do pol. 17. stol. Lze tedy klást vznik slovtvorného typu, o němž pojednáváme, do 16. stol. a jeho upevnění na počátek století 17.

Hojnější doklady na užívání substantiv s formantem *-ná* máme teprve z doby obrozenské. Některé zaznamenává ve svém slovníku již J. Dobrovský¹⁸: *vítaná, přivítaná (na vítanou, na přivítanou píti), nepořízená (s nepořízenou odjeti), polízaná (bude mít z toho polízanou), rozmyšlená (na rozmyšlenou dáti), vyučená (za vyučenou dáti komu, list za vyučenou)* aj. Doklady Dobrovského přejímá do Česko-německého slovníku J. Jungmann a připojuje další doklady z materiálu J. Palkoviče a J. V. Zlobického, z Frazologie M. J. Sychry¹⁹, z překladů Ant. Marka (především Shakespeareových Omylů), ze znělek J. Kollára, z vlastních spisů a z některých obrozenských časopisů a novin. U mnoha dokladů pak udává jako pramen úzus. Protože se o soudobý úzus opírá ve svém slovníku do značné míry i Dobrovský, podávají nám oba slovníky svědectví o tom, že se některých substantiv na *-ná* užívalo v době obrozenské v mluvené češtině, a že tedy byla rozšířena v lidovém prostředí. O tom ostatně svědčí i dnešní stav mluveného českého jazyka. Substantiva rozšířená v mluvené češtině pak posloužila jako model pro další tvoření substantiv na *-ná* v češtině literární. Tento proces začal, jak to ukazují doklady v Jungmannově Slovníku, již v době obrozenské a byl zvláště živý v druhé polovině 19. stol. a v prvních dvou desetiletích století 20. Tím se také vysvětluje, proč novodobý Příruční slovník jazyka českého (1935—1957) obsahuje mnohonásobně větší počet dokladů substantiv na *-ná* než Česko-německý slovník Jungmannův.

11. Musíme si ještě položit otázku, jak slovtvorný typ *honěná* vznikl. Zřejmě se vyvinul až v historickém vývoji češtiny, neboť pokud nám o tom podávají svědectví mluvnice a slovníky, není doložen v žádném jiném slovanském jazyce. Dokonce ani slovenština ho nemá v inventáři běžných substantivních slovtvorných prostředků, a jestliže se tu a tam v slovenské umělecké nebo publicistické literatuře přece jen objeví, pak to lze s velkou pravděpodobností přičíst vlivu češtiny.

Substantiva typu *honěná* měla nesporně před substantivizací platnost adjektivní, jak o tom svědčí ještě dnes jejich příslušnost k adjektivnímu deklinačnímu typu. Musíme tedy alespoň pro první substantiva tohoto typu předpokládat, že vznikla ze slovních spojení, v nichž jako adjektiva určovala nějaké substantivum širokého obecného významu. Substantivizace se provedla tak, že se určované substantivum, které nebylo výrazovým jádrem slovního spojení, vypustilo a funkci celého slovního spojení přejalo samo původní adjektivum. Později se ovšem nová substantiva tohoto typu tvořila podle již hotových modelů přímo ze slovesných základů.

K tomu, abychom zjistili nejstarší vrstvu těchto substantiv vzniklých elipsou určovaného slova, museli bychom v úplnosti shromáždit historický materiál. Zatím můžeme jen říci, že se u některých substantiv tohoto typu nabízí doplnění slovem *věc*, např. *vrátil se s nepořízenou (věci)* nebo *zmýlená (věc) neplatí*. U názvů her můžeme pak dosadit dějové substantivum *hra*, např. *honěná (hra)*. V dalším vývoji však muselo dojít k přehodnocení trpného významu těchto substantivizovaných adjektiv ve význam činný.

12. V dnešní spisovné češtině je slovotvorný typ *honěná* produktivní při pojmenování sportovních a vůbec tělovýchovných her a různých druhů lovu. Za mírně produktivní je třeba považovat i účelové a účinkové výrazy typu *na rozmyšlenou*, které jsou vázány na akuzativ řízený předložkou *na*.

POZNÁMKY

¹ Akad. Fr. Trávníček je uvádí jako jména tvořená z přičestí na -n formentem -á. Upozorňuje na to, že jsou sice přibuzná se jmény slovesnými, ale že se netvoří od každého slovesa, nýbrž jen od některých, obyčejně v jistých spojeních, často předložkových (*Mluvnice spisovné češtiny I*, 1951, s. 327).

² O zpodstatňování můžeme tedy mluvit jen z hlediska slovotvorné řady sloveso → slovesné adjektivum tvořené od participia pasívního → substantivum verbální na -ná. Ve skutečnosti byla tato substantiva z největší části vytvořena přímo ze slovesa podle již existujícího slovotvorného modelu, takže vlastně nejde o substantivizaci. Viz L. I. Rojzenzon, *O některých vlastnostech substantivovaných imieslovův na -ná v jazyku českém*, *Poradník jazykový* 1959, s. 131–132.

³ O souznačnosti substantiv verbálních na -ní a -ná pojednává L. I. Rojzenzon (op. c. 124–127), ale neprovádí detailnější rozbor otázky. Správný je však jeho závěr, že substantiva verbální mají proti dějovým substantivům na -ná obecnější a abstraktnější význam (s. 126).

⁴ Viz Fr. Trávníček, *MŠC I*, s. 327.

⁵ O vázanosti substantiv tohoto typu na jistá frazeologická spojení viz v článku L. I. Rojzenzona *Связь субстантивации с фразеологизацией в чешском языке*, sb. *Конференция по языкознанию, посвященная IV международному съезду славистов, Самарканд 1958*, s. 46.

⁶ Tvarová zřetelnost substantiv na -ná svedla V. Kebřla dokonce k tomu, že je doporučoval místo „málo ohebných“ tvarů substantiv verbálních na -ní (NR 1, 1917, s. 220). Redakce NR však v připomené poznámce právem podotkla, že „by sotva bylo správné, kdybychom tyto tvary vnucovali jazyku tam, kde si jich živá mluva lidová nevytvořila“ (t.).

⁷ Doklady jsou přejaty z akademického *Přiručného slovníku jazyka českého*. Ve shodě s uvedeným slovníkem jsou i zkratky autorů a časopisů.

⁸ Neobvyklá jsou zajisté spojení typu *na označenou rozdílu*, doporučovaná některými brusiči místo spojení se substantivem verbálním na -ní (viz NR 1, 1917, s. 220). Jiné doklady nevhodného užívání substantiv na -ná jsou v článku *Na pováženou, povážlivý* (NR 5, 1921, s. 234–235).

⁹ Jsou proto upřílišně závěry Naší řeči, že se substantiv na -ná „neuzívá s předmětovým pádem druhým“ (1, 1917, s. 220) a že „se skutečně češtině přičí spojuvati je s 2. p. předmětu“ (5, 1921, s. 235).

¹⁰ Viz poznámku 2.

¹¹ K subst. *začatá a přijatá* můžeme připojit ještě *přehlídnutá* (od slovesa typu *tiskne*), které je zaznamenáno v Čelakovského *Mudrosloví* (vyd. 1944, s. 304): „*Přehlídnutá – prohraná*.“

¹² Podle výpočtu L. I. Rojzenzona vyskytuje se u tohoto slovotvorného typu prefix *do-* v 34% případů, *po-* v 18% a *vy-* v 14%. Prefix *u-* je zastoupen ve výčtu Rojzenzonově jen dvěma doklady (op. c. 128). Autor však pracoval se značně neúplným materiálem a jako cizinec nedovedl odlišit slova běžná od přfležitostných. Proto jeho výpočet neodpovídá skutečnosti.

¹³ Ve spojení *na vědomou a poznanou* užil Tyl neobvyklého zpodstatnělého adjektiva *vědomá* snad k harmonickému vyrovnání dvojnásobného příslovečného určení.

¹⁴ Nelze souhlasit s míněním E. Tlusté, která tvrdí, že substantiva na -ná nežijí v ustálených spojeních jako samostatná pojmenování (*K substantivizaci adjektiv v češtině, zvláště ve starším období spisovného jazyka*, SaS 18, 1957, s. 159).

¹⁵ Přejímám tento termín z práce *Umělecká mluva* od akad. Fr. Trávníčka (1947, s. 14–19).

¹⁶ Převzal jsem je většinou z Jungmannova *Slovníku česko-německého*, Praha 1835–1839.

¹⁷ Práci řídil A. Lamprecht a M. Grepl. Materiál je určen k vypracování knižní publikace o slovotvorné stránce staré češtiny.

¹⁸ Viz J. Dobrovský, *Deutsch-böhmisches Wörterbuch*, Praha 1821.

¹⁹ *Versuch einer böhmischen Phraseologie*, Brno 1821.

СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ТИП *honěná*

Существительные словообразовательного типа *honěná* являются, по происхождению, полной формой страдательного причастия женского рода и поэтому склоняются как прилагательные. Значение абсолютного большинства этих существительных совпадает, в сущности, со значением соответствующих отглагольных существительных (напр., *zmýlená* = *zmýlent*), так что в контексте при определенных условиях можно заменить один тип другим. Различие состоит в объеме употребления этих типов, ибо отглагольные существительные встречаются во всех падежах, тогда как употребление существительных типа *honěná* ограничено в большинстве случаев определенными фразеологическими словосочетаниями, в которых существительные стоят обыкновенно в косвенных падежах с предлогом. Только у небольшого количества существительных типа *honěná* широкое значение действия сужено до обозначения разных детских, спортивных и вообще физкультурных игр (напр., *kopaná*), народных плясок, танцев и обычаев (напр., *vtřená*) и разных видов охоты и ловли (напр., *čekaná*). Все-таки и эти существительные остаются, несмотря на известную конкретизацию значения, в своей основной семантической сфере действия.

Существительные типа *honěná* потеряли словообразовательную связь со страдательными причастиями, так что в настоящее время они считаются дериватами от глагольных основ с помощью форманта *-ná*, или *-ená* (напр., *honěná*), *-aná* (напр., *kopaná*) и *-ovaná* (напр., *poděkováná*). Очень редко встречается формант *-tá*, или *-atá* (напр., *začatá*). Только у небольшого количества существительных с формантом *-ná* находится в основе глагол без префикса, большинство случаев произведено от глаголов с префиксами, прежде всего, *do-*, *po-* и *u-* (напр., *dovršená*, *povážená*, *udobřená*). Глаголы, образующие основу данного типа существительных, принадлежат по большей части к типам *proší* и *dělá*, существенно реже к другим типам. Подобно отглагольным существительным, существительные с формантом *-ná* сохраняют видовое значение основного глагола.

Существительные с формантом *-ná* употребляются чаще всего в винительном падеже с предлогом *na*, а именно в синтаксической функции адвербиального определения цели (напр., *dát něco na přečtenou*, или реже следствия (напр., *něco leží na dohzenou před někým*). Значительно реже эти существительные сочетаются с предлогом *pro*, а именно, как правило, рядом с выражением при помощи предлога *na* (напр., *řici něco na // pro doplněnou*). Если существительное с формантом *-ná* в сочетании с глаголом, обозначающим состояние, обозначает и действие и его место, то оно ставится в предложном падеже с предлогом *na* (напр., *být někde na zkušené*). Некоторые существительные с формантом *-ná* употребляются с предлогом *za*, требующим винительного падежа, а именно, в разных синтаксических функциях (чаще всего в функции адвербиального определения цели, напр., *prosit za omluvenou*). В единичных случаях встречается творительный падеж с предлогом *s* (напр., *vrátit se s nepořízenou*).

Словообразовательный тип *honěná* относительно молод. Впервые он был засвидетельствован в 1504 г., но лишь в первой трети 17 века существительные этого типа начинают встречаться чаще. Их количество сильно увеличивается в эпоху чешского национального возрождения и еще больше во второй половине 19 века и в первых двух десятилетиях 20 века. В современном чешском литературном языке этот словообразовательный тип является продуктивным при образовании названий разных детских и спортивных игр и различных видов охоты и ловли. Умеренно продуктивны адвербиальные выражения цели и следствия с предлогом *na*, требующим винительного падежа.

Перевела Л. С. Языкова

DER WORTBILDENDE TYPUS *honěná*

Die Substantive vom wortbildende Typus *honěná* sind ihrer Herkunft nach die weiblichen zusammengesetzten Formen des Perfektpartizips und weisen daher die adjektivische Flexion auf. Die Bedeutung der absoluten Mehrheit dieser Substantive deckt sich im wesentlichen mit der Bedeutung der entsprechenden Verbalsubstantive (z. B. *zmýlená* = *zmýlent*), folglich kann in bestimmten kontextbedingten Umständen der eine Typus durch den andern ersetzt werden. Der

Unterschied besteht jedoch in dem Umfang ihrer Verwendung, da die Verbalsubstantive in allen Beugefällen zur Geltung kommen, während die Substantive vom Typus *honěná* größtenteils an bestimmte phraseologische Verbindungen gebunden sind, in die sie gewöhnlich in Gestalt eines präpositionalen Falls eingeschoben werden. Lediglich bei einer kleineren Anzahl von Substantiven des Typus *honěná* erfolgt eine Einengung der breiten vorgangsschildernden Bedeutung in Bezeichnungen von verschiedenen Kinder-, Sport- und Turnspielen (z. B. *kopaná*), von Tänzen und volkstümlichen Gebräuchen (z. B. *vrěná*) und Jagdarten (z. B. *čekaná*). Allerdings verbleiben auch diese Substantive trotz einer gewissen Konkretisierung ihrer Bedeutung innerhalb des vorgangsschildernden Bedeutungsgrundbereichs.

Die Substantive des Typus *honěná* haben ihren wortbildenden Zusammenhang mit den Perfektpartizipien eingeübt, so daß sie heute als Ableitungen aus verbalen Basen durch die Formantien *-ná*, bzw. *-ená* (z. B. *honěná*), *-aná* (z. B. *kopaná*) und *-ovaná* (z. B. *poděkováná*) aufgefaßt werden. Sehr selten ist das Formans *-tá*, bzw. *-atá* (z. B. *začatá*) belegt. Eine relativ kleine Anzahl von Substantiven mit dem Formans *-ná* besitzen in ihrer Basis ein präfixloses Verb, in großer Mehrheit sind sie von den mit Präfixen versehenen Verben abgeleitet, namentlich von den Verben mit den Präfixen *do-*, *-po-*, und *u-* (z. B. *dovřená*, *povážená*, *udobřená*). Die Grundverben gehören größtenteils zu den Typen *prosi* und *dělá*, viel seltener zu anderen Typen. Ähnlich wie die Verbalsubstantive behalten auch die mit dem Formans *-ná* gebildeten Substantive — bezüglich der Aktionsart — die Bedeutung des Grundverbs bei.

Substantive mit dem Formans *-ná* werden am häufigsten in dem durch die Präposition *na* regierten Akkusativ verwendet, und zwar in der syntaktischen Gültigkeit einer adverbialen Bestimmung der Absicht (z. B. *dát něco na přilepsenou*) oder seltener der Wirkung (z. B. *něco leží na dohozenou před někým*). Viel seltener werden diese Substantive mit der Präposition *pro* verbunden, und zwar gewöhnlich neben der geläufigen Äußerung mittels der Präposition *na* (z. B. *řici něco na // pro doplněnou*). Bringt ein mit dem Formans *-ná* versehenes Substantiv bei einem Verb des Zustands zusammenfassend die Handlung und ihren Ort zum Ausdruck, so verbindet es sich mit der Präposition *na*, die den Lokativ regiert (z. B. *být někde na zkušěné*). Einige Substantive mit dem Formans *-ná* kommen gewöhnlich mit der Akkusativpräposition *za* vor, und zwar in verschiedenen syntaktischen Funktionen (am häufigsten in der Geltung der adverbialen Bestimmung der Absicht, z. B. *prosit za omluvenou*). Fast vereinzelt ist der präpositionale Instrumentalis *s čím* (z. B. *vrátit se s nepořizenou*).

Der wortbildende Typus *honěná* ist verhältnismäßig jungen Datums. Der älteste Beleg stammt vom J. 1504, doch erst im ersten Drittel des 17. Jh. begegnet man häufiger den Substantiven dieses Typs. Ihre Zahl nimmt dann stark in der Wiedergeburtperiode zu und noch mehr in der 2. Hälfte des 19. Jh. und in den beiden ersten Jahrzehnten des 20. Jh. Im heutigen schriftsprachlichen Tschechischen ist dieser wortbildende Typus beim Benennen von Kinder- und Leibeserziehungsspielen und Jagdarten produktiv. Mäßig produktiv sind auch die Absichts- und Resultatsausdrücke mit der Akkusativpräposition *na*.

Übersetzt von R. Merta

